

Irakurketak

GIDARIA: SARASOLA SANTAMARIA, Beñat
(UPV/EHU-MHLI)¹

Beñat Sarasola: Omenaldi honekin Joan Mari Torrealdairen lanari egin nahi izan diogun aitortzarekin bukatzeko, Joan Mariren liburu ugari aipatu dira eta pentsatu dugu egokia izango litzatekeela liburu horietatik haritxo batzuk irakurtzea. Horretarako, euskal kulturgintzan ezagunak diren gonbidatuak ekarri ditugu, Joan Mari ez ezik, bere lana ere ongi ezagutzen duten gonbidatuak, hain justu. Gaur gurekin izango ditugu:

Lorea Agirre (*Jakineko* zuzendaria)
Miren Azkarate (EHUko katedraduna)
Joseba Intxausti (Kulturaren Aldeko Fundazioko idazkari nagusia)
Mariasun Landa (Idazlea)
Nerea Mujika (Durangoko Azokako zuzendaria)
Martxelo Otamendi (*Berriako* zuzendaria)
Jon Zarate (EHUko Euskara errektoreordea)

Hasteko, *Euskal idazleak*, gaur liburutik Mariasun Landak irakurriko du 1977ko testu bat. Ikusiko duzuen bezala, zoritxarrez, gaurkotasun handiko testuak.

Mariasun Landa:

Ofizioa ote? Ogibidea? Bokazioa? Sinesmena? Zer da idazle izatea?

¹ Argitalpen hau Eusko Jaurlaritzak finantzatzen duen MHLI (www.mhli.net) ikerkuntza taldearen US 17/10 (UPV-EHU) eta FFI2017-84342-P (MINECO) proiektuen baitan gauzatu da.

Jakina da: literaturak ez du bere egilea ordaintzen. Hori frogatzeko zenbat kasu ekar daitezkeen! Liburuak bizitzeko adina eman, editoreari, zabalzaileari eman diezaioke gehienik ere, baina ez «kreatzaile izpiritualari», beste haren hitzekin «egilea» esateko.

Egoera hau, halatsukoa da edozein literaturatan. Baina askoz ere gordinagoa da kultura minoritariotara jaisten bagara. Hemen, ez editorek, ez banatzailek dute liburutik bizitzerik. Are gutiago idazleak. Idazlearen bizibidea ez da bizibide. Ofiziozko idazlerik ez dago.

Idazle izatea, gauza nekeza da. Kultur ttipi batetan idazle izatea, askoz ere zailagoa da, zailtasun bereziak ditu eta. Zailtasunak haseran, eskola faltagatik, zailtasunak hizkuntza menderatzea aldarre horietan gogorragoa delako; elebitasunetik datozkion trabak. Zailtasunak idazle karrera osoan, lan tresna osoro egokirik gabeko batekin ihardun beharregatik, hizkuntz arloa askoz ere herstuagoa delako, jendearen analfabetismoagatik, eta abar.

(...)

Baina zer da profesionalismoa? Eta nola hezurmami daiteke? Hori ere aztertzea gelditzen zaigu. Sinesturik nago, profesionaltasun hau, kultura handitan eta ttipitan, asetan eta egunoroko premiei erantzun ezinka dabilzanetan, oso bestela planteatu behar dela.

Eskerrik asko, Joan Mari.

Beñat Sarasola: 1985. urtean argitaratu zuen *Euskal Telebista eta euskara* izeneko. Martxelo Otamendik, *Berria* egunkariko zuzendariak irakurriko du.

Martxelo Otamendi:

Audientzia masiboa bilatzen du ETBk. Horrela eratua dago bere programakuntzaren eredu. Arrazoi bi ditu horretarako. Bateko, alternatiba linguistiko bezala ikusten badu bere burua, ahalik eta populazio handienaren bila jo behar du, bestela helburuan bertan hutsegiten du. Besteko, telebista publikoa da, herri-zerbitzua, irekia, zabala, denentzako. Presupostu ideologiko/politiko hauetan oinarritzen da ETBren jatorrizko proiektua.

Baina, hain zuzen publikoa delako, ez da a tout prix audientzia masiboko telebista. Erizpide guztien gainerik audientzia bilatzea, hori telebista komertzialaren

logika da batez ere. Joera arriskutsua, gainera, audientziarik gehienaren prezioa, sarri, programakuntzaren kalitate-eskasia bait da. Telebista publikoak audientziari adina jaramon egin behar dio kalitateari. Audientzia hutsean ez dago –ezin da egon- ETBren gizarte legitimazioa.

Esanguratsua da oso audientziaren arazoa nola planteatzen den gurean.

Audientzia neurtzeko inkesta, hauteskunde politikoen pareko da askorentzat. Botu gutxi, beraz eszena publikotik kanpora, altematiba politikoari leku uzteko. Berdintsu, telebistaren kasuan. 250-300 milako teleikusentzulegoak ez du ETB bat justifikatzen. Luxu bat da hori, diru publikoaren zarrastelkeria. Diskriminazioa da guztion diruarekin banaka batzuentzat bakarrik muntatzea ETB. Audientzia gehitzera jo behar da, guztion telebista egitera. Nola? Gaztelaniaren bidez, jakina. Konstatazio gisa esan dezakegu, audientziaren arazoa beti hizkuntza arazo bilakatzen dela. Sekula hutsegin gabe.

Beñat Sarasola: 1977an *Euskal Idazleak Gaur* idatzi baldin bazuen, hortik 20 urtera argitaratu zuen *Euskal Kultura Gaur*, 1997. urtean. Lorea Agirre *Jakin* aldizkariko zuzendariak irakurriko du zati bat.

Lorea Agirre:

Bada axioma bat, katuak bezala zaxpi bizitza dituen: euskaraz ez da irakurtzen. Deus publikatzen ez denean, ez dago arazorik, frogatua gelditzen da frogatua beharrik ez duena.

Euskaraz publikatzen denean ere ez dago arazorik, ordea, beti baitago esplikazioen bat ad casum. Frankismo-garaian liburuak eta aldizkariak publikatzen ziren, saldu ere bai. Baina erostuna ez zen irakurlea. Mezenas txiki bat zen: laguntzeko erosten zuen, ez irakurtzeko.

Urteak joan-ahala, euskarazko ekoizpenek gora egin dute nabarmen. Baina irakurri ez da irakurtzen. Opari gisa erabiltzen da liburua, edo gurasoek haurrei erosten diete. Baina beraiek ez dute irakurtzen. Gainera, irakurtzen dena ere ez da gozamenaz irakurtzen, beharturik baizik. Irakurzalerik ez dago, irakurle derriortuak bai.

Dirudienez, batzuentzat sekula ez da ezer euskaraz behar bezala irakurtzen: ez literaturarik gustura, ez egunkari edo aldizkaririk informatzeko eta formatzeko.

Erdaraz egunkari bat (adibidez) suposatu egiten da irakurri egiten dela, erosten denean behintzat. Euskaraz, ez: erosi, eskuartean zimur-zimur eginda ere, artikulu guztiak banan-banan buruz ikasi ez badituzu ezin duzu frogatu irakurri duzunik. Euskaraz frogatu egin behar da irakurketa. Erdaraz, suposatu.

Beñat Sarasola: Gure ikergairako liburu erreferenteen artean dago *Artaziak* 2000. urtean argitaratu zena, eta bertatik hainbat testu irakurriko ditugu. Lehenengoa, Jon Zaratek irakurriko du, Euskara errektoreordeak.

Jon Zarate:

Zentsurak sinbolizatu du Francoren zapalkuntza kulturala, baina kasu: zentsurarik eza ez da askatasuna. Edonola ere, zentsura egoteak beste muga asko dakartza berarekin, zentsura ezin baita modu isolatuan ulertu. Puzzle handiago baten osagaia da. Aginte-modu totalitario, zanpatzaile, autoritario eta beste keria asko dituen sistemaren baitan bakarrik uler daiteke. Bere ondoan izaten ditu beste eta bestelako kontrolak, zigorrak...

Zentsura frankista ez doa inprimaketa-askatasunaren aurka bakarrik; adierazpen askatasunaren aurka doa bete-betean, eta oro har askatasun guztien aurka. Erredukzionismoa da argitalpenen zentsura inprenta-zentsura bailitzan hartzea.

Aurretiazko zentsuraz ariko gara hemen. Hots, eskuizkribua idatzi ostean, eta argitaratu aurretik, pasa behar den kontrol administratiboa da aurretiazko zentsura. Eta liburuen zentsura bakarrik aztertu dut lan honetan.

Ideologiaren aldetik, marko orokorraren aldetik, zentsura mota guztiak seguru bat datozela, lerro nagusietan bederen. Mekanika eta funtzionamendua, aldiz, desberdinak dira batetik bestera.

Beñat Sarasola: *Artaziak* 2000. urteko lan horretatik ere beste fragmentu bat irakurriko du Joseba Intxaustik, idazle eta *Jakin* aldizkariko zuzendari ohiak.

Joseba Intxausti:

Zentsuraren azterketa ez litzateke egokia autorearen edo, maila txikiagoan, editorearen jarreran zentsurak dakarren aldaketa aintzat hartzen ez badu.

Zentsuraren biktima nagusia eta lehena autorea da. Autorea bera, eta ez bere obra; autozentsurara bere burua behartzen duen autorea. Autozentsura fenome-

no konplexua da, bihurria, deskribatzen zaila, kontzientziapeko moduak nahasten dituena eta aldi berean fenomeno psikologiko eta soziala.

Autozentsurak «betikotu» egiten du zentsura. Autozentsura ez da jaka bezala orain aldean eraman, orain erantzi daitekeena. Etengabeko mekanismoa da.

Autozentsurak «barneratu» egiten du zentsura: egoera berezi horretan idazten du beti idazleak. Horrek ez du esan nahi autoreak bere testua ezabatu egiten duenik, baizik eta beti zentsuran pentsatuz, Dirección General de Seguridaden pentsatuz, arkatx gorrian pentsatuz idatzi ohi duela.

Zentsuraz mintzo garenean ez da ulertu behar testuaren gain zentsoreak egindako hortz-koska. Ekoizpen intelektualaren barne-mekanismoetan du eragina zentsurak.

Autozentsura egin eta gero ere, ez da beti baimena lortzen. Kasu horretan hiru aukera ditu idazleak: oraindik gehiago «garbitu» testua, eta publikatu; argitalpenari uko egin; edo kanpoan argitaratu.

Idazle gehienek aurreneko aukerari heldu diote. Amore eman behar izan du idazleak, irentsi egin behar izan ditu zentsurak eragindako «zuzenketak», edo onartu delegatuak emandako «aholkuak». Zentsuratik bueltan, testua birmoldatu behar izan duen autoreak nahitaez behar ditu zauriak bihotzean, umiliazio hori pasa eta gero.

Beñat Sarasola: Artaziak horretatik azkeneko testua Miren Azkaratek irakurriko du, euskaltzaina eta EHUko katedraduna bera.

Miren Azkarate:

Zentsurak barne exiliora darama idazlea. Idazlea, bere lur propioan atzerritar sendi daiteke, arrotz bere jendearen artean, bere kulturaren. Zentsurak inhibizioa dakar.

Eztabaida intelektualera eragozten du, eta horrek berak dakar pobretze izugarria kulturaren. Planteaketa eta eztabaida demokratikoak ezinezko dira zentsurapean.

Euskal liburuaren kasuan, Antonio Tovarrek 1984ko elkarrizketa batean aitorturikoa egia handia da: euskararen debekuak belaunaldien artean etena sortu zuen. Balio erantsi negatibo hau ere izan du zentsurak gurean. Hona bere hitzak:

El franquismo prohibió la publicación del libro (en euskera), casi de un modo total, hasta el año cincuenta o cincuenta y tantos y eso para las nuevas generaciones fue fatal, porque no tenían más escuela que el castellano.

Ondare nazionalaren aurka egindako atentatutzat har daiteke zentsura, desegin duenagatik eta jaiotzen utzi ez duenagatik. Ez dago kalkulatzeko modurik zenbat lan gelditu den publikatu gabe, zenbat ekoitzi gabe, idatzi gabe. Isiltasunaren belaunaldiaz mintzo denik bada: belaunaldi isila, mutua.

Informaziotik eta ingurune kulturalako eta munduko eztabaidatik at utzi du zentsurak gizartea. Bakartu egin du. Penintsulako kulturek landu duten pentsamendu eta sorkuntzaren artean eta Europan eta Ameriketako artean urte askotako desfasea eragin du zentsurak.

Zentsurak susmopean uzten du obra. Autorea eta irakurlearen artean sartzen den pieza arrotza da.

Idazleari koherentzia puskatzen dio, bere obraren eta irakurlearen artean arkatz gorria baitago, lanean ez bada ere mehatxuka.

Irakurlearentzat, berriz, irakurketa ez da arteza, zeharkakoa baizik, mesfidantzazkoa, bai baitaki idazlearen eta bere artean zentsorea egon dela. Bikotearen ohean bortxatzailea sartzearen parekoa da.

Eskerrik asko Joan Mari benetan utzi diguzun ondare honengatik, eta eskerrik asko, alde zuzenetik, oraindik utziko diguzunarengatik.

Beñat Sarasola: Aipatu da lehen ere euskal literatur sisteman eta liburugintza sisteman ikerketa asko egindakoa dela baita ere. Eta horietako azkenetako bat 2007. urtean argitaratu zuen, *30 urte liburugintzan* izeneko liburua, eta handik azkeneko testu hau Nerea Mujika Gerediaga elkartearen presidentek irakurriko du.

Nerea Mujika:

Oso gogoan dut zergatik hasi nintzen. Hutsune bat betetzearren. Euskal idazleak, gaur lana prestatzen hasi nintzen jabetu nintzen zein informazio gutxi eta eskasa genuen euskal produkzio idatziaren gainean. Azterketa soziologikoa egin ahal izateko ezdeusa. Juan San Martinek egiten zituen titulu bilketa baliaga-

rria zen, baina ez nahikoa. Aurretik ibilia zen Bitaño ere. Bestalde, fitxa bibliografikoa bera ere osatu beharra zegoen, eta batez ere gaiak zehaztu behar ziren, zer idatzi eta kaleratzen zen jakin behar genuen. Gauza bat baita zenbat publikatzen den eta beste bat zer den argitaratzen dena. Orduko nire lan-hipotesia zera zen, euskarazko liburuak neurri batean euskal gizartea islatzen zuela. Edo beste modu batera esanda, liburugintza ez dela jarduera marjinala, gizarte errealean txertatu gabe, lau txoro eta bost egoskorren ekintza. Liburugintza eta gizartearen lotura hori erakusten saiatu naiz urtea joan eta urtea etorri. Abiapuntuko intenzio horren arabera moldatu dut bai informazioa biltzeko metodologia eta bai liburugintza aztertzeko modua: gai multzotan sailkatu, gaien arabera aztertu, jatorriaren nondik norakoak argitu, euskaraz ala erdaraz sortua den, nobedadea den ala berredizioa, etab.

Orduko hutsunea gaur ere hutsune da, nahiz eta informazio askoz gehiago eduki badugun gaur. Uste dut gaurkotasuna eta zeregina baduela liburu ekoizpenari buruzko datuak modu sistematiko eta profesional batean bildu, fixatu, sailkatu, aztertu eta publikatzeak.

Beñat Sarasola: Hauxe izan da dena. Mila esker, Joan Mari, denon partetik. Azken hitza zurea da amaitu aurretik.

Joan Mari Torrealdei: Lehenengo eta behin, esan guztiz gaituztua nagoela, ustekabeen harrapatu bainau honek. Lotsatuta ere banago. Nire lana ez da nirea, beti da kolektiboa neurri handi batean, eta denen artean banatuta hobeto sentitzen naiz.

Eta antolatzaileei zuzenduko natzaie orain esateko omenaldi honen berri eman zenidatenean, nire «egoak» poza hartu zuela. «Egoa» baino gehixeago naizen hau ere poztu da eta esker ona ematen dizuet. Mila esker. Pozgarria da, eskergarria da niretzat zera jakitea: badagoela zentsuraren gaia landuko duen talde bat eta ez edozein talde. Aurreko mendean, 80ko hamarkadan egin nuen lan hura ez da alferrik izan. Ez zela burugabekeria izan esan nahi du horrek, zeren askotan hori ere pentsatu izan baitut. Poz izugarria ematen dit segida izateak. 1990ean tesia defendatu eta gero, eskaintza izan nuen gai hau unibertsitatean lantzekoa. *Jakin* ala unibertsitatea aukeratu behar izan nuen une horretan eta *Jakin* aldizkariaren proiektua aukeratu nuen. Hala, unibertsitatearekin batera zentsura baztertu egin nuen, utzi egin nuen, pena

handiz. Beraz, horra aitopena: *Jakin* aukeratu nuen eta unibertsitatea uztearekin batera zentsura utzi nuen. Hona nire pozaren arrazoia: segida badaukadala jakitea. Mila esker, beraz, antolatzaileoi.